

Voorbereiden van publieken

De inzet van netwerkprogramma's voor democratische ontwikkeling
International Conference Towards Knowledge Democracy, Leiden
Paper: Session 5.2: Researching Publics, 25 august, 15.15 -17.15 uur

Anne-Marie Poorthuis
Stichting Eigentijdse Verbindingen
poorthuis@netwerkimpuls.nl

Een van de grootste uitdagingen en democratische ambities van besturen is dat een stad het vermogen ontwikkelt om vraagstukken aan te kunnen. Het vraagt nogal wat van een stad, want hoe weten we met elkaar wat we moeten doen, hoe krijgen we afstemming tussen alles wat daarbij betrokken is, hoe komen we los van bestaande, veelal institutionele praktijken als een nieuwe aanpak nodig is. Het vraagt ook nogal wat van besturen, want hoe besturen we met de kracht van de stad en hoe ondersteunen we het zelforganiserend vermogen van de stad.

De afgelopen jaren hebben we netwerkprogramma's ontworpen om stedelijke ontwikkeling in al zijn diversiteit te ondersteunen en op vernieuwende wijze en democratisch vorm te geven. Netwerkprogramma's hanteren het netwerk als ordeningsprincipe waarmee betrokkenheid fysiek gestalte krijgt en bouwstenen geeft voor een gemeenschappelijk aandachtsveld. In deze studie verkennen we de werking van netwerkprogramma's voor stedelijke ontwikkeling en motiveren een bijdrage aan het vraagstuk van democratie.

Democratie en ontwikkeling

Obama spreekt Afrika aan op het aangaan van volwassen relaties (NRC, 10-07-2009). Hij vraagt Afrika om voorbeeld te zijn van democratie en de uitdaging aan te gaan om daar steeds meer gestalte aan te geven. Bijzondere is dat zijn uitspraak enigszins confronterend maar overwegend als uitnodiging en zelfs als uitdaging is ontvangen. In ieder geval nodigt het niet uit tot strijd. Obama is bezig om democratie als wereldthema neer te zetten en ondersteunt dat door er voortdurend en consequent over in gesprek te zijn en naar te handelen. Hij nodigt iedereen uit om daar op eigen wijze voorbeeld van te zijn en benadert bestaande verhoudingen, zoals de relatie met Vladimir Poetin, vanuit deze context waardoor het gesprek direct verandert.

Er zit iets vanzelfsprekends in het spreken over 'volwassen relaties'. Alsof iedereen weet wat dat zijn. De vraag hoe we volwassen relaties aangaan en hoe we daar zelf voorbeeld van worden, kunnen we in wezen aan ieder mens stellen. En als we kijken naar kinderen vinden we dit helemaal een vanzelfsprekende vraag. Veel opvoeders weten daar intuïtief mee om te gaan. En meestal kunnen we ook wel iemand noemen die voor ons een inspirerend voorbeeld is. Maar hoe leiden we eigenlijk naar volwassenheid of naar het aangaan van volwassen relaties? Interessant is in dit verband Maria Montessori (1976) die er van uitgaat dat een kind zijn eigen relaties leert leggen op weg naar volwassenheid en dat wij een omgeving kunnen voorbereiden om het kind daarbij te ondersteunen. 'Help mij het zelf te doen' als uitgangspunt en daarbij respect hebben voor en aansluiten bij het eigene van het kind. Maria Montessori verwoordt dat als het kind in de voorbereide omgeving niet doet wat we verwachten, zeg dan niet het kind doet het niet goed, maar bereid je opnieuw voor. De voorbereide omgeving is dan de uitnodiging aan het kind en een toegang tot mogelijkheden op weg naar

volwassenheid. De voorbereide omgeving sluit aan bij het kind, maar is niet kinderachtig en biedt alle ruimte voor onderzoek en experiment.

Tussenruimte

Toegepast op de ontwikkeling van een stad kan een voorbereide omgeving de tussenruimte geven om met alles wat betrekking heeft op een maatschappelijke vraagstuk tot verhouding te komen. Dewey (Logister, 2005) geeft aan dat mensen die zich betrokken weten bij een bepaald maatschappelijk vraagstuk een publiek vormen en dat een publiek rijpt van potentieel naar publiek. Opgave van besturen is dan uitgaan van de betrokkenheid bij een maatschappelijke vraagstuk en een omgeving creëren waar publiek kan rijpen. Dat vraagt een andere benadering van overheden en instellingen. Op de een of andere manier zijn we nu meer bezig om mensen te betrekken bij overheden en instellingen dan dat we overheden en instellingen betrekken bij de mens en zijn relatie met de wereld. We abstraheren maatschappelijke vraagstukken en door te vertrekken vanuit het vraagstuk los van de relaties van mensen met het vraagstuk ontmoeten we ook alleen de problemen en missen we de relativiteit. We vergeten gebruik te maken van de rijkdom van wat mensen al weten in relatie tot een maatschappelijke vraagstuk, we vergeten ook te bouwen met de eigen initiatieffkracht van mensen of het lukt ons niet om daarmee contact te maken. Het bijzondere is dat ieder mens eigen relaties heeft en als we die toegankelijk maken voor elkaar, krijgen we toegang tot unieke verzamelingen. Dat wordt overigens wel steeds meer gezien. Zo is een van de vernieuwende ideeën van bibliotheken om te kijken hoe unieke verzamelingen van gewone mensen via bibliotheken toegankelijk kunnen worden voor een breed publiek. Het vraagt een andere kijk op democratie. Luijpen (1975) schrijft in zijn boek over rechtvaardigheid dat het erom gaat de relativiteit van het weten en het willen te erkennen. In het concrete handelen is aan niemand iets gegarandeerd. Ook niet aan een democratische meerderheid. En daarom wordt in een democratie de minderheid niet vernietigd, maar wordt haar de mogelijkheid geboden tot meerderheid te worden. Daarbij gaat het niet om een meerderheid van stemmen, de zogenaamde toestemming van het volk. En de grootste publiekstrekkingen tonen niet vanzelfsprekend ook de werkelijke betrokkenheid bij een thema. Maatschappelijke thema's hebben tussenruimte nodig om, zoals Dewey zegt, publiek te laten rijpen. En dan gaat het er allereerst om tot verhouding te komen met wat daadwerkelijk betrokken is.

Het is een voortdurende uitdaging van besturen om een stad in het aangaan van volwassen relaties te leiden en te volgen. Voortdurend want de werkelijkheid die verschijnt zal ons blijven confronteren met ons begrip en de relativiteit van ons willen en weten. Het vraagt tussenruimte om te onderzoeken en experimenteren met alles wat betrokken is bij een bepaald vraagstuk en van daaruit te zoeken naar verhoudingen. Door alles wat er is zichtbaar en toegankelijk te maken ontstaat een rijkdom aan mogelijkheden waarmee we als stad het vermogen kunnen ontwikkelen om vraagstukken aan te kunnen. Met netwerkprogramma's introduceren we een werkwijze om deze tussenruimte te creëren en aan netwerken van betrokkenheid te bouwen rond belangrijke maatschappelijke thema's.

De inzet van netwerkprogramma's

De afgelopen jaren hebben wij netwerkprogramma's georganiseerd rond maatschappelijke thema's. Een voorbeeld is het netwerkprogramma Deventer Duurzaam in Gesprek waarbij we gedurende een half jaar het gesprek in de stad hebben georganiseerd rond duurzaamheid. (Poorthuis en Hoogerwerf, 2008). In een ander voorbeeld van een netwerkprogramma bouwen we aan de toegankelijkheid van de stad voor jongeren met initiatieffkracht (2009).

Met een netwerkprogramma brengen we het gesprek rond een thema breed op gang. We leggen contacten, stimuleren bestaande en nieuwe initiatieven en netwerken, houden netwerkverkenningen, zoeken aanknopingspunten om relaties te leggen en maken voorbeelden zichtbaar. We gaan op zoek naar alles wat te maken heeft met het thema en laten ons leiden door wat er op ons pad komt en elke ontmoeting opent weer nieuw netwerken. Gedurende het netwerkprogramma creëren we ontmoetingsruimtes en zoeken inspiraties als motor om het gesprek gaande te houden en impulsen te geven. We gebruiken verschillende vormen van webcommunicatie om alles rond het thema zichtbaar te maken, informatie te delen en te publiceren. Verder benutten we ook gesprekken en ontmoetingen die al plaatsvinden in de stad en die het netwerkprogramma kunnen versterken. En we maken agenda van alles wat er gebeurt rond het thema.

De stad in gesprek ontwikkelt zich als een omgeving waarin we alles wat betrokken is bij het thema ontmoeten en zichtbaar maken. Dat geeft een infrastructuur en voedingsbodem waar ieder van ons aansluitend bij de eigen vraag of opdracht weer uit kan putten, aan kan bouwen en zijn weg kan vinden. Het geeft besef dat we er niet alleen voor staan, dat er meer mensen met hetzelfde thema bezig zijn en dat er anderen zijn waar we mee kunnen delen. Dat kan in eerste instantie zowel relativerend als confronterend zijn, maar de kracht zit in de uitnodiging om elkaar daarin te ontmoeten, samen te verkennen en de consequenties voor eigen handelen te onderzoeken. We ronden een netwerkprogramma af met een gezamenlijke manifestatie, publiceren alles wat we weten en benoemen tenslotte vragen. Uit deze vragen kunnen weer nieuwe thema's naar voren komen.

Essentie van een netwerkprogramma is dat iedereen op eigen wijze en met eigen initiatiefkracht betrokken is bij een thema en dat een thema als gezamenlijk vertrekpunt afstemming geeft en daarmee reflecteert op het eigen handelen. Het gaat erom bewustzijn rond het thema breed op gang te brengen en met alles wat er bij betrokken is een omgeving te creëren om te ontmoeten, nieuwsgierig te onderzoeken en te experimenteren. Een grondige voorbereiding alvorens tot besluiten te komen.

Het netwerk als ordeningsprincipe

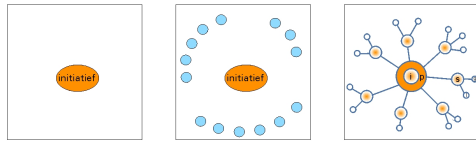
In een netwerkprogramma hanteren we het netwerk als ordeningsprincipe (Poorthuis, 2009). Met het netwerk als ordeningsprincipe geven we op dynamische wijze structuur aan relaties. Bruno Latour (2005) gaat er vanuit dat iedere actor is ingebed in en handelend binnen een breder netwerk dat hem vergezelt. Het netwerk omvat entiteiten zoals ideeën, mensen, middelen, gedachten, bronnen, materialen, software enzovoort. In essentie ordent een netwerk zich rond een bepaalde kern die uitstraalt en aantrekt. Het gaat om betrokkenheid. Met de netwerkanalyse voor initiatiefnemers (Poorthuis, 2006) analyseren we deze betrokkenheid en geven een momentopname van een levend netwerk waarin alles wat betrokken is zich steeds opnieuw ordent.

Het is bijzonder om te zien hoe door het analyseren van een netwerk betrokkenheid fysiek gestalte krijgt en een diversiteit aan knooppunten en verbindingen in beeld komt. Actoren kunnen verschillende posities van betrokkenheid innemen. We onderscheiden initiatiefnemer, partner, schakel, leverancier en gebruiker (zie figuur 1). Iedere actor in een netwerk is op eigen wijze betrokken, kan meerdere posities innemen en verschuiven van posities.

De kracht van het netwerk is dat vanuit de kern van het netwerk relaties kunnen worden gelegd naar alles wat er is en dat vanuit ieder knooppunt van het netwerk ook weer relaties kunnen worden gelegd met andere netwerken. Het netwerk is naast ordeningsprincipe dus ook bouwsteen. Als de kern verandert, verandert ook het netwerk en als knooppunten veranderen,

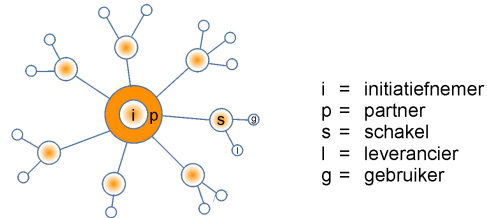
veranderen ook verbindingen. Via de kern kunnen we beginnen bij een individueel initiatief en via knooppunten kunnen we aan relaties bouwen die de hele wereld over gaan.

De stappen van de netwerkanalyse

- Zet het initiatief als kern midden op een vel papier.
- Orden alles wat betrokken is, zoals mensen, ideeën, thema's, materialen, voorbeelden enzovoort, in een ruime kring rond het initiatief.
- Verken posities van betrokkenheid rond het initiatief. Begin met de schakels tussen initiatief en alles wat betrokken is. Vanuit de kern van binnen naar buiten onderscheiden we de posities van partner, schakel, leverancier en gebruiker.
- Daarmee komt het netwerk in beeld. Maak het zo concreet mogelijk en geef namen aan.

Posities van betrokkenheid in het netwerk

- Een initiatiefnemer begint vaak alleen. Betrokkenheid ontstaat door het benoemen van het initiatief, de uitstraling en aantrekkingskracht van het initiatief en het leggen van relaties.
- Partners dragen het initiatief, zijn voorbeeld en komen vaak naar de initiatiefnemer toe. Zij zetten hun schouders eronder, dragen het breed uit en accepteren de consequenties.
- Schakels maken verbinding met bronnen, wijzen de weg vanuit bepaalde invalshoeken, zijn ambassadeurs, bouwen aan kennis en geven toegang tot informatie. Zij leggen relaties met gebruikers en leveranciers.
- Leveranciers brengen hun specialisme, middelen en materialen in het netwerk en leveren daarmee een bijdrage.
- Gebruikers benutten het netwerk voor hun vragen en handelen.

Figuur 1: Netwerkanalyse voor initiatiefnemers (Poorthuis, 2006)

Rijpen van publiek met netwerkprogramma's

Essentie van een netwerkprogramma is dat we niet uitgaan van de bestaande politieke verhoudingen, maar vertrekken vanuit een thema en ordenen wat er allemaal betrokken is. Dewey (1927) noemt mensen die betrokken zijn bij een thema publiek en geeft aan dat afhankelijk van wat aan de orde is een ander publiek in beeld komt. Zo beschouwd zetten we een netwerkprogramma in om het ordenen en het rijpen van publiek te ondersteunen. Interessant is dat in de loop van het netwerkprogramma het netwerk zich ontwikkelt en we als actoren steeds meer zichtbaar worden in posities van betrokkenheid. Analyse van de posities in het netwerk rond het thema geeft zicht op draagkracht van publiek (partners), de toegankelijkheid van publiek tot bronnen (schakels), het vermogen van publiek om vraagstukken aan te kunnen (leveranciers) en afstemming van publiek met alles wat betrokken is (gebruikers). Daarmee krijgt het publiek als netwerk fysiek gestalte en vanuit betrokkenheid blijft het netwerk dynamisch. Iedereen blijft ook direct geconfronteerd met de consequenties van eigen betrokkenheid, want als betrokkenheid wijzigt, verschuiven posities. Het bijzondere van een netwerkprogramma is dat door de uitnodiging tot gesprek en het ontmoeten van elkaar in betrokkenheid een neutrale omgeving ontstaat waar iedereen ondanks formele functies bij overheid, maatschappelijke instellingen, onderwijs, bedrijven, wetenschap en dergelijke aanwezig kan zijn en met elkaar kan uitwisselen. Zo creëren we de tussenruimte waarin we ons als netwerk los van bestaande verhoudingen over het thema

kunnen buigen, vanuit verschillende perspectieven kunnen onderzoeken en experimenteren en nieuwe rollen kunnen uitvinden.

De rol van overheden en instituties

Door het creëren van tussenruimte, het inzetten van netwerkprogramma's en het bedienen van publieken ondersteunen we de aandacht voor belangrijke maatschappelijke thema's en bouwen vanuit betrokkenheid aan het vermogen van een stad of ander verband om vraagstukken aan te kunnen. Deze democratische benadering is, vergelijkbaar met de theorie van Dewey, niet gebaseerd op het collectief. Netwerkprogramma's bouwen vanuit kernen en netwerken aan een geheel van knooppunten en verbindingen, waardoor de diversiteit in betrokkenheid wordt verbonden tot publiek. Er wordt niets over elkaar heen geschoven tot een collectieve brij, maar met elkaar verbonden waardoor de eigenheid van ieder knooppunt functioneel wordt en bijdraagt aan het geheel. 'In klassieke opvattingen over democratie vormt de staat een voorwaarde voor een democratie: zij verschaft de instituties de procedures en de instrumenten die het proces van collectieve wilsvorming mogelijk maken, dat moet leiden tot de formulering en realisatie van algemene belangen. Dewey draait de relatie om. ...onderkent dat de staat een veelvoud van publieken moet bedienen' (Dijstelbloem 2008). En dat omdraaien van de relatie is precies wat we met netwerkprogramma's doen. We ondersteunen het ordenen van alles wat betrokken is en het rijpen van publieken rond een thema en van daaruit kijken we welke vragen er opkomen en of het publiek het vermogen heeft om deze vragen aan te kunnen.

De aandacht voor het omdraaien van de relatie is essentieel. Het is prachtig om te zien wat er gebeurt als we beleidsgroepen uitnodigen zich los te maken van de eigen focus op het thema, om te draaien en rond het thema in de stad een netwerkverkenning te maken en betrokkenheid te analyseren.

Overheden en instituties zijn vanuit hun feitelijke betrokkenheid ook deel van het publiek en doen mee aan het gesprek en de ontmoeting rond het thema. Deze betrokkenheid van overheden en instituties bij een thema is relatief. In wezen is steeds weer de opgave om zichzelf overbodig te maken, maar dat begint juist bij betrokkenheid. Om zichzelf overbodig te maken hebben overheden en instituties een actieve rol in het verkennen van netwerken rond het thema, het analyseren en stimuleren wat betrokken is en het creëren van tussenruimte om met alles wat betrokken is tot verhouding te komen.

Als publiek rijpt heeft dat consequenties voor eigen handelen van alle betrokkenen. Het publiek rijpt los van bestaande verhoudingen en tegelijkertijd veranderen bestaande verhoudingen door het rijpen van publiek.

Tussen het rijpende publiek kunnen overheden en instituties op weg gaan om overbodig te worden. Daarmee verschuift de rol van overheden en instituties veel meer naar de actieve aandacht voor het aangaan van volwassen relaties dan naar de inhoud.

Wat doen we nu als overheden en instituties deze democratische uitgangspunten niet dragen? Ook in ons land hebben veel overheden behoorlijk klassieke opvattingen over democratie en in de wereld zijn veel landen waar helemaal geen democratie is. Het bijzondere is dat we de bestaande verhoudingen kunnen laten voor wat ze zijn en zelf het initiatief kunnen nemen om de betrokkenheid rond thema's te analyseren en te stimuleren. Daarmee maken we publiek zichtbaar en creëren voorbeelden van wat kan zijn.

Interessant is in dit verband Women for Water (2008), een wereldwijd en door de Verenigde Naties erkend partnerschap van vrouwenorganisaties die initiatieven stimuleren op het gebied van water en sanitatie. Women for Water ondersteunt lokale partners bij het bouwen aan

netwerken en organiseert regionale werkconferenties waarin betrokkenen met elkaar casestudies doen, oplossingen verkennen en voorbereiden. Women for Water gaat er vanuit dat vrouwen geen doelgroep zijn maar partner en ondersteunt de lokale vrouwen om netwerken te bouwen waarmee ze hun partnerschap kunnen dragen, toegang krijgen tot water en sanitatie, vraagstukken aan kunnen en krachten bundelen. Mooie voorbeelden van hoe los van bestaande verhoudingen het publiek rond een maatschappelijk vraagstuk kan rijpen.

Achtergrond

Dewey, J. (1927) *The public and its problems*, H.Holt, New York

Dijstelbloem, H. (2008) *Politiek Vernieuwen*. Van Genneep, Amsterdam

Latour, B. (2005) *Reassembling the Social. An introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press.

Lindijer, K. (10 juli 2009) Ghana als rolmodel voor Afrika. Obama zet in op volwassen relatie, NRC Handelsblad, Rotterdam.

Logister, L.(red) (2005), *John Dewey, Een inleiding tot zijn filosofie*. Damon, Budel.

Luijpen, W (1975) *Rechtvaardigheid*. Tjeenk Willink, Zwolle.

Montessori, M. (1976) *Aan de basis van het leven*. Rustenburg, Amsterdam

Poorthuis, A, *Tussen potentieel en praktijk*. in: *Ruimte voor onderzoekende professionaliteit*. Van Gorcum, Assen.

Poorthuis, A. en Hoogerwerf, L. (2008), *Netwerkverkenning Deventer. Duurzaamheid als kracht van de stad*. Stichting Eigentijdse Verbindingen 2008

Poorthuis, A. (2008) *Women for Water and the power of networking, an introduction to Functional Networking for partners in sustainable development*. Women for Water, Den Haag

Poorthuis, A. (2006) *De kracht van netwerkbenadering*. Van Gorcum, Assen.